

2.1. Sažetak analize Büttnerova rječnika

Rad na Büttnerovu rječniku tekao je u nekoliko faza. U ovom su poglavlju one ukratko opisane te je navedena samo osnovna literatura koja je korištena tijekom rada.

Njemačko-turski rječnik anonimnog autora koji je nađen kao dio cjelokupne ostavštine koja je nakon Büttnerove smrti prenesena u Đakovo zahtijevao je, prije svega, računalni prijepis. To je učinjeno tako da su transkribirani ne samo turski, nego i njemački dio, pa i natuknice na latinskom. Pri čitanju i prijepisu turske strane, osim Steuerwaldovog njemačko-turskog i tursko-njemačkog rječnika (Wiesbaden-Istanbul, 1974.) korišteni su i *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* i *Tarama Sözlüğü*, te, u manjoj mjeri, svi ostali dostupni rječnici koji su navedeni u literaturi. Neke od natuknica pročitane su tek naknadno, prema svojim ekvivalentima u rječnicima i ostalim transkribiranim tekstovima nastalim u 17. i ranijim stoljećima.

Transkribirani rječnik prerađen je zatim tako da je turski dio izdvojen, a sve su natuknice (s dopisanim brojem stranice) okupljene oko svoga ekvivalenta na suvremenom turskom i dodan im je djelomičan morfološki opis. Sljedeći korak bila je sustavna usporedba svake natuknice s ekvivalentom u rječniku Meninskog. Time je prerađeni rječnik dobio svoj konačni oblik; u analizi (koja slijedi) natuknice su uglavnom donošene onakve kakve se u njemu nalaze³⁴.

Analiza rječnika zahtijevala je prije svega utvrđivanje Büttnerovog sustava transkripcije. Pri tome se posebno nastojalo izdvojiti ona obilježja koja su posljedica utjecaja njegovog materinjeg njemačkog jezika, i time irelevantna za svrhu ovoga rada.

U fonetsko-fonološkoj analizi jezika rječnika primijenjen je donekle različit pristup kod konsonanata odnosno kod vokala, jer je utjecaj njemačkog izgovora na konsonante bio puno jači. S druge strane, za analizu vokala Büttnerov je turski u odnosu

---

34 I velika i mala slova ostavljena su onakva kakva su u originalu, ne samo u prijepisu, nego i u prerađenom rječniku i u analizi. Za sve ostale oznake i kratice korištene pri sastavljanju prerađenog Rječnika koje su prenesene i u analizu, pogledati *Upute uz prerađeni Rječnik* (5. Prerađeni Rječnik).

na neke druge transkribirane tekstove (npr. one koje su pisali Talijani) pouzdaniji, jer mu je samo vokal /i/ bio nepoznat. Kroz cijelu fonetsko-fonološku analizu nastojalo se na konstantnom poređenju Büttnerovog turskog s ostalim transkribiranim tekstovima (posebno onima koji su mu mogli biti izvor, a to su rječnici Molina i Meninskog), s transkribiranim tekstovima koji potječu s geografski bliskih područja (to su Harsányev razgovornik te rječnik s razgovornikom napisan za grofa Illésházya), s balkanskim turskim (prema: Németh, Gyula: *Die Türken von Vidin, Sprache, Folklore, Religion*, Budimpešta, 1965. i dr.), s ostalim turskim dijalektima (prema: *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*) te, posebno, s Brendemoenovim opisom trabzonskih dijalekata (Brendemoen, Bernt *The turkish dialects of Trabzon: their phonology and historical development*, Wiesbaden, 2002.). Jednako se tako kroz cijelu analizu nastojalo utvrditi i etimone navođenih riječi (najčešće prema etimološkim rječnicima Tietzea i Clausona). Time se na koncu obilježja Büttnerovog turskog moglo razvrstati u nekoliko skupina: obilježja koja su jednaka zapadnorumelijskom turskom, obilježja po kojima se razlikuje od zapadnorumelijskog turskog, obilježja koja su zastupljena u turskim dijalektima (i koja se redovito odnose na riječi stranoga porijekla), te obilježja svojstvena samo Büttneru (koja su uvjetovana njemačkim jezikom). Jednako tako, sustavna usporedba s Büttnerovim prethodnicima pokazala je u kojoj ga se mjeri i u kojim slučajevima može vezati uz njihove tekstove.

U morfološko-sintaktičkoj analizi poredba s ranijim transkribiranim tekstovima nije više ukazivala na direktnu povezanost s njima, jer je Büttner morfologiju poznao, a velik dio sintagmi i rečenica sam je sastavljao. Morfonološka analiza uglavnom je provedena po uzoru na Hazaievu metodu (koja je kasnije primijenjena u mnogim drugim obradama transkribiranih tekstova, npr.: Hitzigrath Gilson, Erika: *The Turkish Grammar of Thomas Vaughan, Ottoman-Turkish at the End of the XVIIth Century According to an English "Transkriptionstext"*, Wiesbaden, 1987.; Stein, Heidi: Die "Institutionum linguae turcicae libri IV" als türkisches Sprachdenkmal, *Archivum Ottomanicum* 22 (2004); s. 75-105., i dr.). Prema toj metodi, analiza morfema podijeljena je na analizu I-, U- i E-sufiksa, a zaključke o osnovnim obilježjima te jezične razine donosi se na temelju broja pojava analiziranih morfema, odnosno njihovih alomorfa. Interpretacija morfonoloških obilježja dopunjena je teorijom koju su krajem 1970-ih formirali Lars Johanson i Bernt Brendemoen (sažetom u dva članka: Johanson, Lars: Die westghusische Labialharmonie, *Linguistische Beiträge zur Gesamttürkologie*, Budimpešta, 1991; s. 26-70.; i Brendemoen, Bernt: Labiyal uyumunun gelişmesi üzerine bazı notlar, *Türkiyat Mecmuası* 19, 1977-79 (1980); s. 1-19.).

U morfološko-sintaktičkoj analizi dan je kratak pregled cijele analize sa širim opisom onih elemenata koji u morfonološkoj analizi nisu spomenuti (npr. prezent na -yir). U poglavlju "Leksikologija i koncept rječnika" nastojalo se istaknuti one sufikse

čija su produktivnost i distribucija bitno različite u odnosu na ST. Jednako se tako nastojalo istaknuti neka od obilježja po kojima se Büttner razlikuje od dostupnih transkribiranih tekstova, u nadi da će ga se na taj način jednom moći povezati s dosad nedostupnim transkribiranim tekstovima, što bi doprinijelo upoznavanju okolnosti i načina na koji je Büttner učio jezik i sastavio svoj rječnik.

2.2. Transkripcija

2.2.1. Napomene uz transkripciju

Transkripcija Büttnerovoga turskog jezika temelji se na onovremenoj njemačkoj grafiji. Sam Büttner nije dao nikakve upute o čitanju, kako su to učinili neki drugi sastavljači; njegov rad u cjelini, uključujući cjelokupnu ostavštinu na turskom jeziku – i sam Rječnik, i ostale papire koji su ostali kao dio njegove ostavštine na turskom jeziku – nema nikakvih “gramatičkih” pretenzija jer je vjerojatno smatrao kako se njegov rad može pratiti preko neke od u ono vrijeme poznatih gramatika.

Sigurno je da Büttner nije znao arabicu. U cjelokupnoj ostavštini ni na jednom mjestu nema nikakvih zapisa arabicom. (Da ju je znao, teško da to barem negdje ne bi pokazao; što se poznavanja jezika tiče, prema bilješkama u njegovoj ostavštini može se, kako je spomenuto, zaključiti da je pored turskog poznao još i latinski, talijanski i francuski, pa bi vjerojatno i poznavanje arabice negdje zabilježio.) Time je donekle smanjena mogućnost odstupanja od pravilne transkripcije pod utjecajem arabice, ali nije u potpunosti, jer ostaje mogućnost utjecaja nekoga tko ju je znao, a koga je Büttner koristio kao izvor.

Nadalje, sigurno je da se u transkripciji nije sustavno oslanjao ni na jednog od *autoriteta* koji su mu prethodili, iako je očigledno da je neke elemente preuzeo od prethodnika: tako je od Meninskog možda uzeo grafeme γ i ζ^{35} , ali nije uzeo ostale (npr. grafem æ , znak ‘ kao oznaku palatalnosti – kod Büttnera se taj znak javlja samo u jednoj riječi – i drugo). Od Molina vjerojatno potječu grafemi *ki* i *gi*, ali ga, iako na leksičkoj razini ima zanimljivih sličnosti, nikako nije sustavno i direktno prepisivao. Od Holdermanna, čiju je gramatiku sigurno imao, preuzeo je možda digram *eu* za fonem / ö /, koji se javlja u svega nekoliko riječi³⁶.

Njegov se Rječnik uglavnom treba razumijevati kao njegova fonetska interpretacija turskoga jezika, u onoj mjeri i na onoj razini do koje ga je usvojio. Promjene uvjetovane pravilima njemačkoga jezika ujedno upućuju na to da je Büttner jezik poznao toliko da ga je mogao prilagođavati svome, odnosno stvoriti vlastiti idiolekt.

35 I kod Meninskog i kod Büttnera kvačica toga slova okrenuta je u suprotnom smjeru.

36 K tomu, Büttner je, kako je rečeno, znao talijanski i francuski, pa se utjecaj grafije ta dva jezika može tumačiti i na taj način.